

بررسی و ارزیابی مسائل جمعیتی شهرستان اردستان

دکتر مسعود تقوایی

دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

دکتر پروین شفیعی

دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه اصفهان

چکیده

درجه و ۵۵ دقیقه تا ۵۳ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است. (سرشماری شهرستان اردستان سال ۱۳۷۵)

اردستان (واقع در استان اصفهان)، از شهرستانهایی است که جمعیت آن طی سالهای آماری همواره با نوساناتی بوده است. با توجه به نرخ پایین رشد جمعیت در شهرستان اردستان، پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۳۹۵ جمعیت آن حدوداً به ۴۱۱ هزار نفر برسد. مهاجرت از جمله عوامل مهم نوسانات جمعیتی در این شهرستان به شمار می‌رود.

۳- ویژگیهای عمومی جمعیت ۳-۱ جمعیت و بعد خانوار

اولین آمارگیری جمعیت شهرستان اردستان مربوط به سرشماری عمومی سال ۱۳۳۵ است که براساس آن جمعیت این شهرستان؛ ۴۱۳۹۰ نفر برآورد گردیده است. در سرشماری عمومی سالهای ۱۳۴۵-۱۳۵۵-۱۳۶۵-۱۳۷۵ نیز جمعیت این شهرستان به ترتیب ۴۴۰۱۵، ۴۲۶۶۹-۵۱۸۸۸-۴۵۱۵۰ نفر است. در این سرشماری تعداد و بعد خانوار بانوساناتی همراه بوده است. در سال ۱۳۳۵، ۹۶۷۷ خانوار در این شهرستان سکونت داشته‌اند. بعد خانوار در این سال ۴/۵۳ نفر بوده و همراه با رشد جمعیت در سالهای ۴۵، ۵۵، ۶۵ و ۱۳۷۵، تعداد خانوار به ۱۰۰۵۸، ۱۰۰۱۹، ۱۱۶۷۸، ۱۰۹۸۸ رسیده است. رقم بعد خانوار از ۴/۴ در سال ۴۵ به ۴/۳ در سال ۵۵، ۴/۴ در سال ۶۵ و ۴/۳ در سال ۷۵ رسیده است. موارد فوق نشانگر تغییر و تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که طی دهه‌های فوق دیده می‌شود.

۱) مقدمه

شهرستان، به عنوان یک واحد جغرافیایی که در آن جمعیت کثیری استقرار یافته‌اند، بایستی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. مطالعه مسائل جمعیتی نقش مؤثری در برنامه‌ریزی آتی یک شهرستان دارد، زیرا توجه به آن تصمیمات اساسی و منطقی را دربردارد.

هدف از این تحقیق؛ شناخت سیر تکاملی جمعیت در شهرستان، رشد و تحولات جمعیتی (ساختار سنی، جنسی و سواد...)، افزایش یا کاهش جمعیت، چگونگی نقش رشد طبیعی و مهاجرت‌های جمعیتی شهرستان و به‌تایید آن تصمیمات اساسی و منطقی را است.

روشی که در این تحقیق اتخاذ گردیده است، براساس بهره‌گیری از داده‌ها و اطلاعات آماری مرکز آمار ایران، مطالعات و پژوهش‌های متعدد و نیز بهره‌گیری از علم آمار و جمعیت‌شناسی در تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌باشد.

بدان امید که این پژوهش بتواند تصویر درستی از وضعیت شهرستان را در آینده ارائه نماید و در برنامه‌ریزی مسئولان شهری مورد استفاده قرار گیرد.

جدول ۱: تعداد و بعد خانوار شهرستان اردستان و تغییرات

آن طی سال‌های آماری (۱۳۳۵-۷۵)

خصوصیات جمعیتی	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵
جمعیت شهرستان	۴۱۳۹۰	۴۴۰۱۵	۴۲۶۶۹	۵۱۸۸۸	۴۵۱۵۰
تعداد خانوار شهرستان	۹۶۷۷	۱۰۰۵۸	۱۰۰۱۹	۱۱۶۷۸	۱۰۹۸۸
بعد خانوار شهرستان	۴/۵۲	۴/۴	۴/۳	۴/۴	۴/۳

سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های (۳۵-۴۵-۵۵-۶۵-۷۵) شهرستان اردستان، مرکز آمار ایران

۳-۲ جمعیت و گروه‌های عمده سنی

توزیع جمعیت در گروه‌های عمده سنی در جدول شماره ۲ آمده است. براین اساس از روند سنی جمعیت می‌توان نتیجه گرفت که جمعیت این

۲) موقعیت جغرافیایی

شهرستان اردستان؛ در منطقه مرکزی ایران قرار گرفته، کویری و بیابانی می‌باشد. فاصله آن تا شهر اصفهان ۱۸۸ کیلومتر می‌باشد.

شهرستان اردستان از شمال به استان سمنان، از جنوب به شهرستان اصفهان، از مشرق به شهرستان نائین و از مغرب به شهرستانهای برخوار و میمه، نطنز و کاشان محدود می‌گردد. (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان اصفهان، بهار ۷۲، ص ۱) این شهرستان؛ از لحاظ مختصات جغرافیایی بین ۵۱

در فواصل سال‌های (۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۶۵) تعداد مردان در برابر تعداد زنان افزایش یافته، این در حالی است که در سال ۱۳۵۵ و ۱۳۷۵ به علت مهاجرت مردان برای کار؛ نسبت زنان بیشتر بوده است.

۳-۴-۳ وضعیت سواد

شهرستان اردستان، از نظر جمعیت باسواد ۶ ساله و بالاتر در موقعیتی مناسب قرار دارد. میزان باسوادی این شهرستان در دوره‌های آمارگیری از سیر صعودی برخوردار بوده است، سوادی که از ۴۴/۷ درصد در سال ۳۵، به ۶۶/۹۳ درصد در سال ۷۵ رسیده و از میزان بی سوادی این منطقه کاسته شده است.

قرارگیری هنجارهای اقتصادی حاکم در جامعه، بر پایه‌ی تخصص و تجربه‌ی ناشی از آموزش‌های علمی و شناخت آن به وسیله‌ی مردم موجب شده که گرایش به تحصیل در این منطقه افزایش یابد. البته عامل اصلی افزایش میزان باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بالاتر اردستان گرایش خانواده‌ها به تحصیل فرزندان دختر می‌باشد.

بالا رفتن فرهنگ و آمارگیهای مردم نسبت به دهه‌های گذشته و لزوم استفاده از نیروی کار زنان در فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی موجب افزایش باسوادی زنان نیز شده است. آمار سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۵ مؤید سیر صعودی باسوادی مردم این منطقه است. در سال ۱۳۵۵، فقط ۳۰/۲ درصد از زنان بالای ۶ سال باسواد بوده‌اند. این در حالی است که این میزان برای مردان در همان سال برابر ۶۰ درصد بوده است. در سال ۱۳۶۵، میزان باسوادی زنان با افزایش نسبتاً زیادی نسبت به سال ۱۳۵۵ به ۵۵/۷ درصد می‌رسد.

حال آن که در گروه مردان میزان رشد باسوادی نسبت به رشد باسوادی زنان در همان سال کمتر بوده است. این سیر صعودی همچنان نیز ادامه داشته است و با افزایش حدود ۲۰ درصد نسبت به سال ۱۳۶۵، در گروه زنان، میزان باسوادی آنان به ۷۲/۸۶ درصد می‌رسد. در همین افزایش میزان باسوادی مردان افزایش چشمگیری داشته است.

جدول ۴: درصد جمعیت باسواد ۶ ساله و بیشتر شهرستان اردستان در

فواصل (۱۳۷۵-۱۳۵۵)

جنس	سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵
مرد و زن		٪۴۵/۱	٪۶۵	٪۶۷/۱۷
مرد		٪۶۰	٪۵۵/۲	٪۶۱/۴۸
زن		٪۳۰/۲	٪۷۳/۹۸	٪۷۲/۸۶

(سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان اردستان، سال‌های (۷۵-۳۵))

۴) مهاجرت و ویژگی‌های آن در شهرستان اردستان

مهاجرت یک پدیده تاریخی و بسیار با سابقه است. اردستان با سابقه‌ی طولانی همواره دست به گریبان این پدیده نامیمون می‌باشد که نشیب و

فرازهای آماری چندین ساله شاهد و گویای این مدعا است. گرچه آمار حقیقی از تعداد افراد مهاجرت کرده از نقاط روستایی اردستان در دست نمی‌باشد، مهاجرت در این منطقه در شکل برون کوچی آن بر حالت درون کوچی غلبه دارد که مشکلاتی را به بار آورده است. لذا ضرورت دارد که هر چه زودتر روند مهاجرت‌های بی رویه که در نهایت منجر به تخلیه و تخریب روستاها شده و مانع اصلی توسعه‌ی روستائینی به شمار می‌رود، کاهش یابد. زیرا تا روستایی مجبور نباشد هیچ‌گاه خانه و کاشانه خود را ترک نمی‌کند.

در بررسی ویژگی‌های مهاجرتی این منطقه باید ابتدا عوامل مؤثر در امر مهاجرت که تحت تأثیر موقعیت جغرافیایی عوامل انسانی و شرایط اقتصادی است مورد بررسی قرار گیرد.

۴-۱) عوامل جغرافیایی مهاجرت

به طور کلی مهاجرت به جابجایی و حرکت انسانها از یک مکان به مکان دیگر به مدت طولانی یا موقتی می‌گویند. این تغییر مکان‌ها از عوامل بسیاری می‌تواند موجب گردند که عامل جغرافیایی یکی از آنها است. سایر عوامل عبارتند از: تعداد ماههای سرد سال، میزان بارندگی و سایر عواملی که تأثیر آنها بر اقتصاد مناطق در مهاجرت نقش عمده ایفا می‌کند.

بررسی مهاجرت در ایران مؤید این مطلب است که مسائل اقتصادی از مهمترین عوامل به وجود آورنده‌ی این حرکت هستند به طوری که یک عامل اقتصادی بر شکل فاصله اثر می‌گذارد.

یکی دیگر از خصایص این گونه مهاجرتها در ایران نزدیکی جغرافیایی مبدأ به مقصد است.

در این موارد غالباً مهاجرتها از روستا به شهر یا از شهر کوچک به شهری بزرگ و نزدیکتر صورت می‌گیرد. وجود خشکسالی‌های متعدد در شهرستان اردستان عامل جغرافیایی مهم در مهاجرت مردم منطقه بوده، به طوری که به واسطه محدودیت آب کشاورزی، این منطقه با مشکلاتی مواجه بوده است. همچنین عدم هماهنگی بین رشد جمعیت و امکان اشتغال، مزید بر علت است (براساس نقش مهمی که در امر ایفا می‌کند).

۴-۲) عوامل انسانی اقتصادی و مؤثر در مهاجرت

جریان مهاجرت در این منطقه به طور مداوم دیده می‌شود. این امر معمول روند اقتصادی منطقه می‌باشد. علاوه بر کمبود آب که کشاورزی در این منطقه را با مشکل مواجه ساخته است، عدم کفایت در امر بخش کشاورزی و دامداری برای ادامه زندگی و وجود حداقل امکانات در منطقه و مواردی این چنین مردم منطقه را وادار به مهاجرت نموده است.

از طرفی نیروی فعال و جوان برای بهره‌گیری از امکانات بیشتر و دست یافتن به کار و یا کار بهتر به بیرون از منطقه سوق داده می‌شوند.

قرار گرفتن این شهرستان بر سر راه ارتباطی تهران، اصفهان، کرمان امکان دسترسی به بیرون منطقه را در اختیار مردم قرار می‌دهد. البته اصفهان و قم به علت کوتاهی مسافت نسبت به سایر شهرها و توان اقتصادی به

مراتب قوی، همیشه قدرتمندتر عمل کرده‌اند و می‌کنند.

دسته اول: عواملی که کوچندگان را وادار به ترک مناطق خاستگاه می‌کنند.

دسته دوم: عواملی که کوچندگان را که در انتظار وضع بهینه می‌باشند به سوی مناطق کوچگاه جذب می‌کند. (همان، ص ۱۰۶)

نظریه اقتصاد دوگانه توسعه

لئویس و بعد آن فی روائیس: کوچ را یک ساز و کار متعادل کننده می‌دانند که نیروی کار با انتقال از بخش دارای نیروی کار اضافی به بخشی که با کمبود نیروی کار مواجه است می‌رود که سرانجام باعث برابری دستمزد در هر دو بخش مذکور می‌گردد. (همان، ص ۷۳)

به اعتقاد شاستیاد

تصمیم‌گیری برای کوچ، یک گونه تصمیم به سرمایه گذاری است که در آن هزینه‌ها و دست آوردهای شخص (کوچنده) که در طول زمان واقعیت می‌یابد در نظر گرفته می‌شود. این دستاوردها شامل عناصر پولی و غیر پولی است. (همان، ص ۷۴)

سال	y	x	X ²	xy
۱۳۳۵	۴۱۳۹۰	-۲	+۴	-۸۲۷۸۰
۱۳۴۵	۴۴۰۱۵	-۱	+۱	-۴۴۰۱۵
۱۳۵۵	۴۲۶۶۹	۰	۰	۰
۱۳۶۵	۵۱۸۸۸	+۱	+۱	۵۱۸۸۸
۱۳۷۵	۴۵۱۵۰	+۲	+۴	۹۰۳۰۰
۴	۲۲۵۱۱۲			۱۵۳۹۳

$$a = \frac{\sum xy}{\sum x^2} = \frac{15393}{10} = 1539.3$$

$$b = \frac{\sum y}{\sum x} = \frac{225112}{5} = 45022.4$$

$$y = 1539.3x + 45022.4$$

۳۳ ۴۰۹۶۴۰/۳ جمعیت ناحیه در سال ۱۳۸۵

۳۴ ۴۱۱۱۷۹/۶ جمعیت ناحیه در سال ۱۳۹۵

نظریه تودارو

از نظر تودارو درک فرد مهاجر بالقوه از جریان درآمد مورد انتظار، دستمزدهای متداول شهری، احتمال دست یابی به اشتغال در بخش نوین شهری بخشی از تصمیم‌گیری او را برای مهاجرت تشکیل می‌دهد و فرض بر این است که این امور هم بستگی به نرخ بیکاری در شهر دارد که اساساً گسترش یافته نظریه شاستیاد می‌باشد. (همان، ص ۷۵)

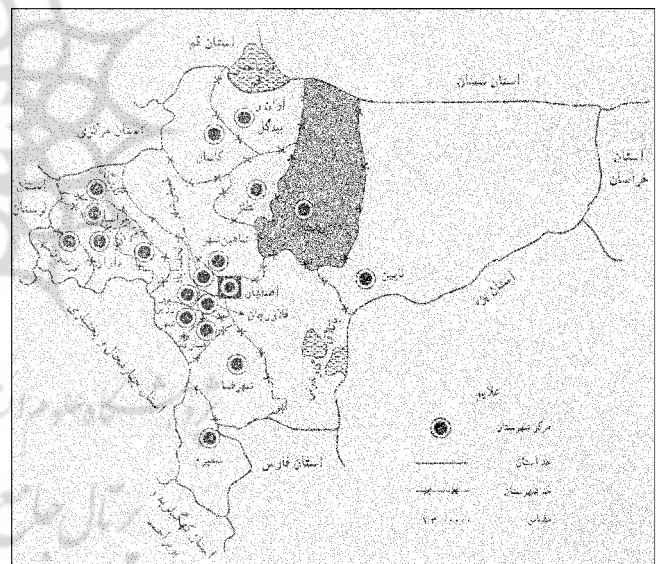
مطالعات نشان می‌دهد که بیشترین تعداد مهاجران وارد شده به شهرستان و یا جا به جا شده در داخل آن با ۱۵/۵۲ درصد مربوط (شهرستان اردستان، ۷۵، ص ۲۲ سرشماری عمومی نفوس و مسکن) به کمتر از یک سال قبل از سرشماری و کمترین تعداد آنان با ۳/۶۵ درصد مربوط به ۹ سال قبل از

۳-۴) بررسی وضعیت مهاجرت در شهرستان اردستان

بر طبق آمارهای موجود، در فواصل سال‌های ۶۵-۷۵، ۱۳۶۹ نفر به شهرستان اردستان وارد شده‌اند و یا در داخل شهرستان جا به جا شده‌اند. محل اقامت قبلی ۲۷/۱۱ درصد مهاجران، سایر استان‌ها، ۲۰/۸۱ درصد شهرستانهای دیگر استان محل سرشماری و ۴۹/۷۴ درصد شهر یا آبادی دیگر در همین شهرستان بوده است. محل اقامت قبلی بقیه افراد خارج از کشور بوده و یا اظهار نشده است. (سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان اردستان، ۷۵، ص ۲)

علل مهاجرت

در این مقوله بدنیست پاره‌ای از نظریاتی را که در رابطه با مهاجرت وجود دارد مورد بحث قرار دهیم.

نقشه ۲: تقسیمات سیاسی استان اصفهان به تفکیک شهرستان

به اعتقاد روائشاین

طبق این نظریه فرد مهاجر، با توجه به عامل فاصله و نزدیکی آن از منطقه‌ای که در آن فرصت اشتغال کمتری وجود دارد به مناطقی با فرصت‌های اشتغال زیاد نقل مکان می‌کند. (خزائی قوژدی، ۷۶، ص ۱۰۶)

به نظر لی

لی بر طبق نظریه روائشاین طرح عمومی خود را مطرح کرد. او علل مهاجرت را دافعه منطقه قبلی و جاذبه منطقه مورد نظر مطرح می‌کند. وی نیروهای مؤثر بر ادراکات کوچنده را به دو دسته دافعه و جاذبه تقسیم می‌کند.

منابع و مأخذ

- ۱- توکلی، اسماعیل، مهاجرت و انگیزه‌های جابه‌جایی در بخش‌های گرمسیری جیرفت، ان عمران جیرفت، ۱۳۵۴.
- ۲- سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال (۴۵-۱۳۳۵)، شهرستان اردستان، مرکز آمار ایران.
- ۳- سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۴۵-۱۳۵۵)، شهرستان اردستان، مرکز آمار ایران.
- ۴- سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۶۵-۱۳۵۵)، شهرستان اردستان، مرکز آمار ایران.
- ۵- سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۷۵-۱۳۶۵)، شهرستان اردستان، مرکز آمار ایران.
- ۶- خزائی قوژدی، علی، صنایع روستایی، تحولات و توسعه، فصلنامه روستا و توسعه، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی وزارت جهاد سازندگی، تابستان و پاییز ۱۳۷۶.
- ۷- شفیع، پروین، جایگاه و نقش زنان در توسعه صنایع روستایی شهرستان اردستان، نمونه موردی صنعت فرش، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان، پاییز ۱۳۸۱.
- ۸- طاهری، تقی، مهاجرت و انگیزه‌های جابه‌جایی در بخش‌های گرمسیری جیرفت، ان عمران جیرفت، ۱۳۵۴.
- ۹- طرح‌های روستای کچو مثقال، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، استان اصفهان، دفتر طرح‌های هادی استان اصفهان، بهار ۱۳۷۲.
- ۱۰- کبیری، مرتضی، فرش دستبافت و عملکرد شرکت‌های تعاونی اردستان، نجف‌آباد و شهرضا، وزارت جهاد سازندگی، جهاد سازندگی استان اصفهان، دفتر ترویج و مشارکت مردمی اداره تعاونی‌ها، پاییز ۱۳۷۱.
- ۱۱- مؤمنی، مهدی، درآمدی به اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، ان‌گویا، اول، ۱۳۷۷.

سرشماری است. در سال ۱۳۵۵ عامل مهاجرت نمود بیشتری در این شهرستان داشته است و در حال حاضر هم عامل مهمی در این منطقه محسوب می‌گردد. ولی متأسفانه آمار و ارقامی در ارتباط با میزان مهاجرت‌ها موجود نیست.

اکثر مهاجرت‌های شهرستان اردستان به سوی شهرهای تهران، کرج، ورامین، قم و اصفهان صورت گرفته است. مهاجرین اردستان در تهران: بیشتر به کار فروشنده‌گی، دوره‌گردی، تولیدی، رانندگی؛ در شهرری: کار در باغات، شغل اداری؛ در کرج: کار در باغات، کارگری، فروشنده‌گی، مشاغل آموزشی؛ در ورامین: علاوه بر کار در شهر نظیر فروشنده‌گی و سایر مشاغل خدماتی در روستاهای آن نظیر قلعه سین، امامزاده جعفر، حیدرآباد و... به کار کشاورزی مشغولند.

۵) پیش‌بینی جمعیت

قبل از بررسی موضوع اصلی لازم است توضیحاتی چند را ارائه داد که می‌تواند برای بیان فرضیه‌های منطقی برای پیش‌بینی جمعیت شهرستان راهگشا باشد.

در دهه‌ی (۱۳۶۵-۱۳۳۵) رشد طبیعی جمعیت شهرستان اردستان ۶۳ درصد محاسبه شده که نشان دهنده‌ی رشد طبیعی در حد معمول است اما در دهه (۱۳۶۵ تا ۱۳۵۵) رشد طبیعی ۲/۱۶ درصد را داشته‌ایم و در دهه‌ی (۱۳۶۵-۱۳۷۵) رشد طبیعی برابر ۶۰ درصد است که علت اصلی این کاهش رشد، الحاق تعدادی روستا از شهرستان اردستان به شهرستان‌های نائین و نظنز می‌باشد. در مقابل عاملهای مهاجرت برون‌کوچی هم نقش عمده‌ای در کاهش جمعیت این منطقه ایفا می‌نماید.

با توجه به کاهش رشد طبیعی جمعیت و با توجه به ادامه‌ی مهاجرت‌ها از این شهرستان معادله پیش‌بینی جمعیت با روش رگرسیون به کار رفته است.

نتیجه

۱) شهرستان اردستان جمعیتی حدود ۴۵۱۵۰ نفر در سال ۱۳۷۵ داشته که طی سالهای (۱۳۳۵-۱۳۷۵) نرخ رشد جمعیت همواره با نوساناتی همراه بوده است.

۲) از نظر ترکیب سنی جمعیت، درصد جمعیت گروه سنی (۶۴-۱۵) سال نسبت به دو گروه سنی (۱۴-۰) و (۶۵+) بیشتر است که نشانگر امید به زندگی پائین، پرهیز از فرزندآوری و کنترل مولید است.

۳) شهرستان اردستان، با نرخ پایین رشد طبیعی جمعیت و عامل مهاجرت پیش‌بینی می‌شود که در سال ۱۳۹۵، ۴۱۱۱۷۹/۶ نفر جمعیت را دارا باشد.

۴) مهاجرت عبارت است از جابه‌جایی و حرکت انسانها از یک مکان به مکان دیگر به مدت طولانی یا موقتی و جریان مهاجرت در شهرستان اردستان به طور مداوم و همیشگی دیده می‌شود به طوری که قانون مرکز پیرامون جذب‌کننده‌ی اصلی و عمده نیروی مهاجر را شهرستان اردستان می‌داند.